

יונה

מסע אל בטן הסיפור

ד"ר אורית אבנרי

שיעור 1: פרק א – נביא, שליחות ובריחה

מלכים ב יד, 23-27

בשנת חמש עשרה שנה לאמצייהו בן יואש מלך יהודה מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל בשמרון ארבעים ואחת שנה. ויעש הרע בעיני ה' לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל. הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר. כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל. ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש.

יונה א, 1-5

ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי לאמר. קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני. ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ה' וירד יפו וימצא אנה באה תרשיש ויתן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני ה'. וה' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול ביים והאניה חשכה להשבר. וייראו המלחים ויזעקו איש אל אלהיו ויטלו את הפלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וירדם.

יונה א, 6-16

ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת האלהים לנו ולא נאבד. ויאמרו איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו ויפלו גורלות ויפל הגורל על יונה. ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר למי הרעה הזאת לנו מה מלאכתך ומאין תבוא מה ארצה ואי מזה עם אתה. ויאמר אליהם עברי אנכי ואת ה' אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה. וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו אליו מה זאת עשית כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא ברח כי הגיד להם. ויאמרו אליו מה נעשה לך וישתק הים מעלינו כי הים הולך וסער. ויאמר אליהם שאוני והטילני אל הים וישתק הים מעליכם כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם. ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו כי הים הולך וסער עליהם.

וַיִּקְרָאוּ אֶל ה' וַיֹּאמְרוּ אָנֹכָהּ ה' אֵל נָא נֹאכְדָה בְּנַפְשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאֵל תִּתֵּן עָלֵינוּ דָם נִקְיָא כִּי אַתָּה
ה' כְּאֲשֶׁר חִפְצָתָ עֲשִׂיתָ. וַיִּשְׂאוּ אֶת יוֹנָה וַיִּטְלֵהוּ אֶל הַיָּם וַיַּעֲמֵד הַיָּם מִזְעָפוֹ. וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים יְרָאָה
גְּדוּלָּה אֶת ה' וַיִּזְבְּחוּ זֶבַח ה' וַיִּדְרוּ גְדָרִים.

שיעור 2: פרק ב – תפילה, דימויים וסמלים

תהלים פט, 10-11

אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם. אתה דכאת כחלל רהב

תהלים קה, 6-9

תהום כלבוש פסיתו על הרים יעמדו מים. מן גערתך ינוסון מן קול רעמך יחפזון. יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם. גבול שמת בל יעברון בל ישובון לכסות הארץ.

איוב לח, 8-11

ויסוף בדלתים ים בגיחו מרחם יצא: בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו. ואשבר עליו חקי ואשים בריח ודלתים. ואמר עד פה תבוא ולא תסיף ופא ישית בגאון גליה.

איוב ז, 12

הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר

תהלים עה, 13-16

אתה פוררת בענף ים שברת ראשי תנינים על המים. אתה רצצת ראשי לוינתן תתננו מאכל לעם לציים. אתה בקעת מעין ונחל אתה הוכשת נהרות איתן.

ישעיהו כז, 1

ביום ההוא יפקד יהוה בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לוינתן נחש ברם ועל לוינתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים

יונה ב, 1-11

וימן ה' דג גדול לבלע את יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות. ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה.

ויאמר

קראתי מצרה לי אל ה' ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי.

ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסכבני כל משפריה וגליה עלי עברו.

ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אף אוסיף להביט אל היכל קדשך.

אפפוני מים עד נפש תהום יסכבני סוף חבוש לראשי.

לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם ותעל משחת חיי ה' אלהי.

בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך.

משמרים הבלי שוא חסדים יעזבו.

ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה ישועתה ה'.

ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה.

ילקוט שמעוני יונה, רמז תקנ

והיה יונה שלשה ימים ושלושה לילות במעי הדג ולא התפלל אמר הקב"ה אני הרחבתי לו מקום במעי דג זכר כדי שלא יצטער והוא אינו מתפלל אני מזמן דגה מעוברת שס"ה אלפים רבבות דגים קטנים כדי שיצטער ויתפלל לפני, מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, באותה שעה זימן לו הקב"ה דגה מעוברת ואמרה לו דגה לדג איש נביא שבמעיך שגרני הקב"ה לבלעו אם אתה פולטו הרי טוב ואם לאו אני בולעך עמו... מיד פלטו ובלעתו הדגה והיה בצער גדול מתוך הדוחק ומתוך הטנוף, מיד כוון לבו בתפלה שנאמר ויתפלל יונה וגו' במעי הדגה...

פרקי דרבי אליעזר, ט

וימן ה' דג גדול לבלוע את יונה ר' טרפון אומ' ממונה היה מששת ימי בראשית לבלוע את יונה שנ' וימן ה' דג גדול ונכנס לתוך פיו כאדם שנכנס בבית הכנסת גדולה ועמד והיו שתי עיניו של דג כחלונות מאירות ליונה ר' מאיר אומ' מרגלית אחת היתה תלויה במעיו של דג והיתה מאירה ליונה כשמש הזה שהוא מאיר בגבורתו בצהרים והיה רואה יונה כל מה שבים ובהומות שנ' אור זרוע לצדיק... אמ' לו הרי הצלתיך מפיו של לוייתן הראני מה שבים ובהומות והראהו נהר גדול של מימי אוקיאנוס שנ' ונהר יסובבני והראהו שבילי ים סוף שעברו ישראל בתוכם שנ' סוף חבוש לראשי וראהו מקום שנשברי הים וגליו יוצאין שנ' כל משבריך וגליך עלי עברו והראהו עמודי ארץ במכונה שנ' הארץ בריחיה בעדי לעולם והראהו שאול תחתית שנ' ותעל משחת חיי והראהו גיהנם שנ' מבטן שאול שועתי והראהו תחת היכל ה' שנ' לקצבי הרים ירדתי מכאן אנו למדים שירושלם על שבעה הרים היא עומדת וראה שם אבן שתיה קבועה בתהומות וראה שם בני קרח עומדין ומתפללין עליה אמרו לו ליונה הרי אתה עומד תחת היכל ה' התפלל ואתה נענה מיד אמ' לו לדג עמוד במקום עומדך שאני מבקש תפלה להתפלל ועמד הדג והתחיל יונה להתפלל לפני הב"ה ואמ' רבון כל העולמים נקראת ממית ומחיה הרי הגיעה נפשי למות החייני ולא נענה עד שיצא הדבר הזה מפיו אשר נדרתי אשלמה אשר נדרתי להעלות את לוייתן ולעשותו לפניך אשלם ביום ישועות ישראל שנ' ואני בקול תודה אזכחה לך מיד רמז הב"ה לדג והקיא את יונה ליבשה שנ' ויאמר ה' לדג ויקא את יונה

שיעור 3: פרק ג – חידת תשובתם של אנשי נינוה

יונה ג, 1-10

וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה שְׁנִיַּת לְאֹמְרוֹ. קוּם לֶךְ אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקִרְא אֵלֶיהָ אֵת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר אֵלֶיךָ. וַיִּקֶּם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינְוָה כְּדַבַּר ה' וַנִּינְוָה הָיְתָה עִיר גְּדוֹלָה לְאֱלֹהִים מִהַלְךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים. וַיַּחֲלֵל יוֹנָה לְבוֹא בְּעִיר מִהַלְךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וַנִּינְוָה נִהְפָּכֶת. וַיֹּאמְרֵינוּ אֲנָשֵׁי נִינְוָה בְּאֱלֹהִים וַיִּקְרְאוּ צוּם וַיִּלְבְּשׂוּ שָׂקִים מִגְּדוֹלָם וְעַד קִטְנָם. וַיִּגַע הַדְּבַר אֶל מֶלֶךְ נִינְוָה וַיִּקֶּם מִכְסָאוֹ וַיַּעֲבֵר אֶדְרֹתוֹ מֵעֲלָיו וַיִּכַּס שָׁק וַיֵּשֶׁב עַל הָאָפֶסֶת. וַיִּזְעַק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוָה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וַגְּדָלְיוֹ לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבְּקָר וְהַצֹּאן אֵל יִטְעֲמוּ מֵאוֹמָה אֵל יִרְעוּ וּמִיָּמִים אֵל יִשְׁתּוּ. וַיִּתְכַּסּוּ שָׂקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹהִים בְּחִזְקָה וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הִרְעָה וּמִן הַחֲמֵס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם. מִי יוֹדֵעַ יֵשׁוּב וּנְחָם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאכַד. וַיִּרְא הָאֱלֹהִים אֵת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְּרָכָם הִרְעָה וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים עַל הִרְעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה.

יואל ב, 12-18

וְגַם עַתָּה נֹאֵם ה' שָׁבוּ עֲדֵי כָּל לִבְכֶם וּבְצוּם וּבְכִכֵּי וּבְמִסְפָּד. וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאֵל בְּגָדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל ה' אֱלֹהֵיכֶם כִּי חֲנוּן וְרַחוּם הוּא אֲרוּךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנָחָם עַל הִרְעָה. מִי יוֹדֵעַ יֵשׁוּב וּנְחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרִכָּה מִנְחָה וְנִסֵּי לְה' אֱלֹהֵיכֶם. תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קִדְשׁוֹ צוּם קְרָאוּ עֲצֵרָה. אִסְפוּ עִם קִדְשׁוֹ קָהָל קָבְצוּ זִקְנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וַיִּגְדְּלוּ שְׂדֵים יֵצֵא חֲתָן מִחֲדָרוֹ וְכֹלָה מִחַפְּתָהּ. בֵּין הָאוֹלָם וּלְמִזְבֵּחַ יִבְכוּ הַכֹּהֲנִים מִשְׁרָתֵי ה' וַיֹּאמְרוּ חוֹסֵה ה' עַל עֲמֻדָה וְאֵל תַּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחִרְפָּה לְמִשְׁלַל בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בְּעַמִּים אֵיךְ אֱלֹהֵיהֶם. וַיִּקְנֹא ה' לְאַרְצוֹ וַיִּחְמַל עַל עַמּוֹ.

משנה, תענית ב, א

סדר תעניות כיצד מוציאים את התיבה לרחובה של עיר ונותנים אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נותן בראשו הזקן שבהן אומר לפניו דברי כבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה (יונה ג) וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובקבלה הוא אומר (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם:

בבלי, תענית טז ע"א

הזקן שבהן אומר לפניו דברי כבושין. תנו רבנן: אם יש זקן - אומר זקן, ואם לאו - אומר חכם, ואם לאו - אומר אדם של צורה. אטו זקן דקאמרי אף על גב דלאו חכם הוא? אמר אביי: הכי קאמר: אם יש זקן והוא חכם - אומר זקן והוא חכם, ואם לאו - אומר חכם, ואם לאו - אומר אדם של צורה: אחינו, לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים. שכן מציינו באנשי נינוה שלא נאמר בהם וירא האלהים את שקם ואת תעניתם, אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. ויתכסו שקים האדם והבהמה, מאי הווי עבדי? אסרא הבהמות לחוד ואת הוולדות לחוד, אמרו לפניו: רבונו של עולם! אם אין אתה מרחם עלינו - אין אנו מרחמים על אלו, ויקראו אל אלהים בחזקה, מאי אמור? אמרו לפניו: רבונו של עולם! עלוב ושאינו עלוב, צדיק ורשע - מי נדחה מפני מי? וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם. מאי ומן החמס אשר בכפיהם? אמר שמואל: אפילו גזל מריש ובנאו בבירה - מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו.

ירושלמי, תענית ב, א (ח ע"ב)

אמר רבן שמעון בן לקיש תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה מה עשו רבי חונה בשם ר"ש בן חלפותא העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ סייחים מבפנים ואימותיהם מבחוץ והוון אילין געיי מן הכא ואילין געיי מן הכא אמרין אין לית מתרחם עלינן לינן מרחמין עליהון הה"ד [יואל א, 18] מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר וגו'. א"ר אחא

ירושלמי, תענית ב, א (ט ע"א)

בערביא עבדין כן [יונה ג, 8] ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה מהו בחזקה אר"ש בן חלפותא חציפא נצח לכשירא כל שכן לטובתו של עולם. [יונה ג, 8] וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם א"ר יוחנן מה שהיה בכף ידיהם החזירו מה שהיה בשידה תיבה ומגדל לא החזירו. כתיב [יואל ב, 13] וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם כי חנון ורחום הוא אריב"ל אם קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעין בגדיכם לא על בניכם ולא על בנותיכם אלא על ה' אלהיכם למה כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה

א"א אורבך, תשובת אנשי נינוה והויכוח היהודי נוצרי: תרביץ כ (תש"י), עמ' 118-122

באמצע המאה הרביעית היה מצב הנוצרים תחת שלטונם של הפרסים בכי רע. הנוצרים במזרח היו מושפעים מתורת ישראל וקיימו את מצוות היהדות, ביקרו בכתי הכנסת ושמרו את חגי ישראל... בעיני היהדות הבבלית היתה הנצרות גורם בלתי חשוב ומשום כך היתה גם האגדה הבבלית פטורה מחובת הויכוח עם הדת החדשה. לא היה אכפת להם לאמוראי בכל אם דרשותיהם לס' יונה ותפיסתם של תשובת אנשי נינוה והבלטת הניגוד שבינה לבין קשיות ערפו של ישראל יכלו לשמש חומר רצוי לדרשנים נוצרים... גישתם של אמוראי א"י... היתה שונה בתוקף התנאים והנסיבות האחרות. הנצרות התפשטה בא"י... גברה תוקפנותה של הדת-הבת, שראתה בשקיעת קרנה של ישראל את נצחונה... הערך המיוחד שהכנסיה הנוצרית ייחסה לתשובת אנשי נינוה הוא שחייב את המעטת דמותה... ההכרח הפולמוסי מצדיק את הסטיה מהדרשה העתיקה ואף מדברי המשנה.

שיעור 4: פרק ד – קיקיון, רוח וחמלה

יונה ה, 1-4

וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו. ויתפלל אל ה' ויאמר אנה ה' הלוא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברח תרשישה כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום ארף אפים ורב חסד ונתחם על הרעה. ועתה ה' קח נא את נפשי ממני כי טוב מותי מחי. ויאמר ה' הטיב חרה לך.

שמות לה, 6-7

ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון ארף אפים ורב חסד ואמת. נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונגה לא ינקה פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים.

יואל ב, 12-14

וגם עתה נאם ה' שבו עדי ככל לבבכם ובצום ובככי ובמספד. וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארף אפים ורב חסד ונתחם על הרעה. מי יודע ישוב ונתחם והשאיר אחריו ברכה מנחה ונסך לה' אלהיכם.

יונה ג, 10

וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינתחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה

יונה ה, 1

וירע אל יונה רעה גדולה ויחר לו

יונה ה, 5

ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם ספה וישב תחתיה בצל עד אשר יראה מה יהיה בעיר.

ר' אליעזר מבלגנצי, פירוש על יונה ה, ה

והוא יצא מן העיר קודם כשקרא הקריאה מהלך יום (ג, ד) כי ירא לשבת בעיר

יונה ה, 6-11

וימן ה' אלהים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו וישמח יונה על הקיקיון שמחה גדולה. וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותף את הקיקיון וייבש. ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית ותף השמש על ראש יונה ויתעלף וישאל את נפשו למות ויאמר טוב מותי מחי. ויאמר אלהים אל יונה הטיב חרה לך על הקיקיון ויאמר הטיב חרה לי עד מות. ויאמר ה' אתה חסד על הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גדלתו שפן לילה היה וכן לילה אבד. ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה.